

Chapter

9

การแลกเปลี่ยนชุมชน บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

The Interdependence of Community Exchange Based on the Sufficiency Economy Theory

---

สกฤติ อีสริยานนท์*

---

* ดร., อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการเสนอแนวคิดและประสบการณ์ของการแลกเปลี่ยนชุมชน ภายใต้พื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่เป็นรูปธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการสร้างระบบของการแลกเปลี่ยนชุมชนขึ้นเป็นเครื่องมือ เพื่อสร้างชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองและมีความเข้มแข็ง เป็นภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน สามารถรองรับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ได้

การแลกเปลี่ยนชุมชน มีรูปแบบและวิธีการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติและสัญญาประชาคมของแต่ละชุมชน เพื่อนำไปสู่ “การพัฒนาชุมชนบนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ของตนเอง ที่เน้นการแลกเปลี่ยนโดยชุมชนเพื่อชุมชน ให้ความสำคัญกับ “คุณค่า” ในการแลกเปลี่ยน มีระดับของการแลกเปลี่ยน 2 ระดับ คือ การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน มีรูปแบบการแลกเปลี่ยน 3 รูปแบบ คือ การแลกเปลี่ยนที่ไม่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และการแลกเปลี่ยนโดยใช้เครดิต ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เป็นตัวกำหนดรูปแบบของการแลกเปลี่ยนที่จะเกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ ดังนั้น การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่ภาคส่วนต่าง ๆ จะรวมพลังในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สู่ประชาคมอาเซียนและนานาชาติ ประเทศ ให้มีความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ภาคการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การแลกเปลี่ยนชุมชน/ เศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

This article has an objective to propose practical application of community exchange through the lens of the sufficiency economy theory. Community exchange is an integral part of the sufficiency economy which aims to create self-reliant of people and strengthen communities. It is also perceived as an immune system for community in political, economic, and cultural dimensions in the globalized world.

The community exchange is consisted of diverse systems and processes based on the nature and social contract of each community. This system is established in order to create “community development in conformity with the sufficiency economy theory”. This process requires the ‘value’ of exchange which is divided into two levels: intra-exchange and inter-exchange. There are three different ways in exchanging commodity and services; medium of exchange, non-medium of exchange, and credit /debit system. The three mechanisms are varied selection depending on social, economic circumstances and people’s way of life in the community. One suggestion is that all sectors in the society should work together in constructing new strategy for increasing community mobilization.

Keywords: Community Exchange/ Sufficiency Economy

บทนำ

“...ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง เวลาไฟดับ...จะอย่างไร ที่ที่ต้องใช้ไฟฟ้าก็ต้องแย่งไป ...หากมีเศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที ถ้าเรามีเครื่องปั่นไฟก็ใช้ปั่นไฟ หรือถ้าขั้นโบริดกว่า มีดก็จุดเทียน คือมีทางที่จะแก้ปัญหาเสมอ ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้น ๆ แต่จะบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี่เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน ...พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี่ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้...”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2542

ภายใต้สถานการณ์ของวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทฤษฎีการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การแลกเปลี่ยนชุมชนได้เป็นแนวคิดหนึ่งที่ถูกนำเสนอมาเป็นแนวทางในการบรรเทาปัญหา และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งในชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทย และของต่างประเทศ

การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการแบบดั้งเดิมในอดีต หรือที่เรียกว่า การแลกเปลี่ยนชุมชน ถูกแทนที่ด้วยการเข้ามาของระบบเงินตรา ซึ่งได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ที่ส่งผลให้การแลกเปลี่ยน มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ต้องแลกกับการสูญหายไปของระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และนำมาซึ่งผู้คนที่ให้ความสำคัญกับ “มูลค่า” มากกว่าการคิดถึง “คุณค่า” ของการแลกเปลี่ยน

สังคมไทยในอดีตนั้น สมาชิกชุมชนมีความใกล้ชิดกันเปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ที่มีอะไรก็แบ่งปันกัน ผู้ใดขาดแคลนก็สามารถที่จะขอหรือแลกเปลี่ยนจากผู้อื่นได้โดยง่าย ความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้จึงเป็นระบบ “ขอ - ให้ - แบ่งปัน” โดยบางครั้งไม่จำเป็นที่จะต้องได้สิ่งของแลกเปลี่ยนกลับคืน

ทั้งในระดับภายในชุมชนเอง หรือระหว่างชุมชนหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงไม่ได้มีผลเพียงทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีผลให้เกิดทุนทางสังคม เป็นความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่เชื่อมโยงคนในชุมชนและระหว่างชุมชนเข้าด้วยกัน และเมื่อระบบทุนนิยมได้เข้ามาถึงชุมชน จึงเริ่มมีการใช้เงินตราที่ออกโดยรัฐบาลกลางเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน แม้ว่าระบบเงินตราของรัฐจะทำให้การแลกเปลี่ยนมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ต้องแลกกับการสูญหายไปของระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนต่าง ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2543; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, 2540; ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ, 2547, หน้า 162)

ในยุคที่ระบบเงินตราเป็นใหญ่ เป็นของสำคัญ ของหายาก ได้ผลักดันให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมีวิถีของการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตสินค้าและบริการเพื่อขาย ต้องพึ่งพาดตลาดภายนอกชุมชน แม้ชุมชนจะยังคงมีปัจจัยในการผลิตและดำรงชีพ การไม่มีเงินกลับเป็นอุปสรรคสำคัญในการผลิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงได้มีการเคลื่อนไหว รื้อฟื้น นำกลับมาใช้ใหม่ในการพัฒนาสังคมของชุมชนภายใต้จุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน

ในสังคมไทยนั้นมีการแลกเปลี่ยนกันมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนอย่างง่าย ไม่สลับซับซ้อน ผลผลิตที่ได้จากการผลิตหรือจากธรรมชาติ ก็มีการแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน เครือญาติ และเครือข่ายทางสังคมในชุมชนและระหว่างชุมชนอยู่เสมอ โดยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนถูกนำมากล่าวถึง และให้ความสำคัญอีกครั้งภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่ทำให้ชาวบ้านต้องกลับถิ่นฐานในต่างจังหวัด ไม่มีงานทำ ไม่มีเงิน แต่มีทรัพยากร มีวัตถุดิบ มีสินค้า แต่ขายไม่ได้ การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงถูกนำมาเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในสังคมไทย โดยได้แทรกซึมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น (สกลฤดี อีสริยานนท์, 2549)

การกลับมาของการแลกเปลี่ยนชุมชน และเติบโตในปัจจุบันของสังคมไทยนั้น มีทั้งแนวทางที่ประยุกต์ใช้จากประสบการณ์ของต่างประเทศ และการรื้อฟื้นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย และมีการผนวกเข้ากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีจุดเน้นเพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ เสริมสร้างคุณภาพชีวิต พื้นฟูสังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน สู่การสร้างความเป็นธรรม การพึ่งตนเองได้ สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

บทความชิ้นนี้จึงเปรียบเสมือนการนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการขับเคลื่อนอยู่ในสังคมไทย ให้เห็นถึงบริบทในการเคลื่อนไหวของการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยมีรายละเอียดเนื้อหาสำคัญประกอบไปด้วยประเด็นต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงต่อไป

วิธีวิथाสังเคราะห์องค์ความรู้

การสังเคราะห์องค์ความรู้หรือการสังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) หมายถึง เทคนิควิธีการวิจัยที่นำผลการวิจัยจากหลาย ๆ งานวิจัยที่ศึกษาในประเด็นปัญหาวิจัยเดียวกันมาศึกษาหาข้อเท็จจริง เพื่อตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่ง โดยวิเคราะห์ตีความข้อมูล ด้วยวิธีการเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ และนำเสนอข้อสรุปที่ได้จากข้อค้นพบของงานวิจัยเหล่านั้น ซึ่งมีลักษณะที่กว้างขวางและลึกซึ้งจนนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542, หน้า 33 - 34)

โดยบทความนี้ใช้วิธีการสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงคุณภาพ (Qualitative Meta-Synthesis) ที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทฤษฎี (Theory Explication) เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยใช้การทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ (Integrative Review)

มโนทัศน์การแลกเปลี่ยนชุมชน

ในประเทศไทยนั้น การแลกเปลี่ยนชุมชนถูกนำไปใช้ในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ซึ่งได้มีนักวิชาการให้นิยามถึงการแลกเปลี่ยนชุมชนที่หลากหลายตามรูปแบบที่เกิดขึ้นหรือที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการจริง โดยสามารถแบ่งการนิยามได้เป็นกลุ่มต่าง ๆ ประกอบไปด้วย

การให้นิยามความหมายการแลกเปลี่ยนชุมชนโดยตรง หรือระบบแลกเปลี่ยนชุมชน กล่าวคือ

อภิชัย พันธเสน (2546, หน้า 1) ให้นิยามไว้ว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” ก็คือ การที่สมาชิกในชุมชนจัดทำระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยตนเอง

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (2547, หน้า 1) ได้ให้นิยามไว้ว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” หมายถึง ระบบที่สมาชิกในชุมชนสามารถจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยตนเองได้ โดยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนนั้นอาจเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการโดยตรง การแลกเปลี่ยนโดยใช้สื่อกลาง รวมทั้งบางพื้นที่ยังมีการใช้ระบบหักบัญชีในการแลกเปลี่ยน หลายชุมชนในต่างประเทศได้มีการสร้าง “ระบบเงินตรา” ขึ้นมาเพื่อใช้ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเงินตราชุมชนนี้สามารถใช้ในท้องถิ่น ออมทรัพย์ในท้องถิ่น และลงทุนในท้องถิ่นได้ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือเพื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

สกฤติ อีสริยานนท์ (2549, หน้า 8 - 9) ได้ให้นิยามไว้ว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนจัดทำระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิก รวมถึงได้นิยามการแลกเปลี่ยนชุมชนไว้ 2 ระดับ คือ การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน หมายถึง การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ที่ชุมชนนั้นๆ สามารถผลิตได้มาแลกเปลี่ยนกัน

ระหว่างสมาชิกภายในชุมชน และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน หมายถึง การแลกเปลี่ยนสินค้า/ บริการส่วนเกิน และการแลกเปลี่ยนสินค้า/ บริการที่ชุมชนขาดแคลน รวมถึงสินค้าที่ชุมชนอื่นมีศักยภาพในการผลิตที่ดีกว่า

พลอยบงกช ชุมเพ็งพันธ์ (2550, หน้า 8) ได้ให้นิยามไว้ว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” หมายถึง กลไกที่ชาวบ้านคิดขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงินตราส่วนกลาง “การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน” หมายถึง การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่มีอยู่ในชุมชนหรือชุมชนสามารถผลิตเองได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของกลุ่ม “การแลกเปลี่ยนภายนอกชุมชน” หมายถึง การแลกเปลี่ยนโดยใช้สินค้าในชุมชนหรือเงินธนบัตรในการแลกเปลี่ยน ในกรณีที่เป็นสินค้าที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้

ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชูกิ (2547, หน้า 163 - 164) ได้ให้ความหมายของ “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” ไว้ว่าหมายถึง ระบบที่สมาชิกในชุมชนจัดทำระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกันเอง โดยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอาจเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าหรือบริการ (เช่น ใช้แรงงาน) โดยตรง การแลกเปลี่ยนโดยใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน การใช้ระบบหักบัญชี การสร้างระบบเงินตรา (เงินตราชุมชน) ขึ้นมาเพื่อใช้ในท้องถิ่นของตนเอง การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงมีหลายรูปแบบและเป็นระบบมากกว่าการแลกเปลี่ยนในอดีต และไม่ใช้เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

สำหรับการนิยามการแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดจากกิจกรรมในภาคปฏิบัติ แต่มีเป้าหมายของการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น อาทิ เงินตราทางเลือก เงินตราท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ การแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี กล่าวคือ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2546, หน้า 11) ได้กล่าวถึง “เงินตราชุมชน หรือเงินตราท้องถิ่น” หมายถึง สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งหมุนเวียนอยู่ในพื้นที่ท้องถิ่น หรือพื้นที่ชุมชนที่จำกัดวงเฉพาะเท่านั้น ซึ่งทำหน้าที่แลกเปลี่ยนสินค้า บริการ การใช้แรงงานสมัครใจ โดยไม่มีการคิดดอกเบี้ย เงินตราชุมชนไม่ได้มีไว้เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชน หรือแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” เท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือเป็น “สื่อของการสื่อสาร” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ความไว้วางใจ เชื่อใจ ระหว่างผู้คนในชุมชน ไม่ใช่กระตุ้นเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระตุ้นการสื่อสารของผู้คนอีกด้วย ซึ่งมีหลายมิติและเปิดกว้าง ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มีเงินเท่านั้น ผู้คนที่ไม่มีเงินก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนด้วย โดยเงินตราชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่สำคัญ คือ

- เพื่อสร้างระบบแลกเปลี่ยนกันและกัน บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง
- เพื่อให้ชุมชนและสมาชิกสามารถควบคุมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง
- เพื่อให้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระดับชุมชนอย่างแท้จริง
- เพื่อให้มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ในการสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน โดยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน
- เพื่อสนับสนุนให้คนยากจนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ทุกข์ยากและปัญหาของคนชายขอบในชุมชน

เบอร์นาร์ด ลีต้า (2547, หน้า 3) “เงินตราทางเลือก” หมายถึง เงินที่ไม่ใช่เงินตราประจำชาติ ที่คนกลุ่มหนึ่งตกลงกันว่าจะใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน โดยมีใช้เพื่อทดแทนระบบเงินตราประจำชาติ แต่เพื่อบทบาททางสังคมที่เงินตราประจำชาติไม่สามารถทำได้ มีลักษณะที่สำคัญ คือ สามารถใช้ได้เฉพาะสมาชิกเท่านั้น ใช้ควบคู่กับเงินบาท ซึ่งเป็นเงินตราประจำชาติ ปลอดภัย ไม่มีดอกเบี้ย มีการกำหนดระยะเวลาในการใช้เงินเสริม หากไม่ใช่ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ เงินตราเสริมจะมีมูลค่าน้อยลง

จ้ำรง เกิดกล้า (2551, หน้า 4 - 5) “การแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี” หมายถึง ระบบการค้าที่คู่ค้าสองฝ่ายมีข้อตกลงร่วมกันในการซื้อขายสินค้าด้วยวิธีการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยทำเป็นสัญญาโดยไม่ต้องชำระตามมูลค่า มีระยะเวลาในการชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าสินค้าที่แลกเปลี่ยนเป็นคราว ๆ ตามสัญญา จะชำระเงินสดหรือสินค้าหรือแลกเปลี่ยนสินค้าต่อไปตามสัญญา จนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบอกเลิกสัญญา

สำหรับระดับของการแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้นนั้นมี 2 ระดับที่สำคัญ คือ การแลกเปลี่ยนภายในชุมชนกับการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นระบบที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ในชุมชน กระตุ้นให้สมาชิกมองหาศักยภาพการผลิตของตนเองที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ เพื่อทำการผลิตสิ่งของหรือบริการที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายในชุมชน ส่วนการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน เป็นอีกรูปแบบที่ทำให้ชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีผลผลิตส่วนเกินกับสินค้าที่ชุมชนขาดแคลน อาจเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันหรือต่างภูมิภาคก็ได้ โดยระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นระบบที่ช่วยให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มเครือข่ายและเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนกับภายนอกชุมชน มีร้านค้าหรือสหกรณ์ในชุมชนเป็นแหล่งรวบรวมและกระจายสินค้าหรือเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนที่เชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับการผลิตและการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547)

จากมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนชุมชน สามารถที่จะสรุปได้ว่า การแลกเปลี่ยนชุมชน หมายถึง การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ มีหรือผลิตได้ ระหว่างสมาชิกในชุมชนเองหรือระหว่างชุมชนอื่น ๆ มีหลากหลายรูปแบบทั้งการแลกเปลี่ยนโดยตรง การแลกเปลี่ยนโดยใช้สื่อกลาง (เงินตราชุมชน) และการแลกเปลี่ยนแบบ

หักบัญชี (เครดิต) ซึ่งการแลกเปลี่ยนชุมชนนี้มีลักษณะเป็นระบบมากกว่า การแลกเปลี่ยนในอดีต โดย “การแลกเปลี่ยนชุมชนนี้ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือ เพื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้” โดยในส่วนของ การดำเนินการแลกเปลี่ยนชุมชนนั้น สามารถแบ่งระดับของการแลกเปลี่ยนชุมชนได้เป็น 2 ระดับ ที่สำคัญคือ การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

รูปแบบของการแลกเปลี่ยนชุมชน

การแลกเปลี่ยนชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้หลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เป็นตัวกำหนดรูปแบบของการแลกเปลี่ยนที่จะเกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน การดำเนินการแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเกิดขึ้นตามลักษณะที่แตกต่าง เหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่และสังคม รวมถึงเป้าหมายและทรัพยากรของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน โดยสามารถสรุปรูปแบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่สำคัญได้ดังนี้ (ปีทมาวดี โทษณุกุล, 2547; สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547; สกฤติ อีสริยานนท์, 2549; พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์, 2550; อารัง เกิดกล้า, 2551; ปิยะธิดา นวลขำ, 2553; หทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์, 2552; นฤเทพ กลิ่นสมิทธิ, 2553; พลสินธุ์ บุญศิริ, 2552; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2546)

1. การแลกเปลี่ยนที่ไม่มีสื่อกลางหรือการแลกเปลี่ยนโดยตรง เป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ที่สมาชิกสามารถนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรง สินค้าที่มาแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่นั้นมักจะเป็นสิ่งที่ตัวเองมีอยู่แล้ว หรือมีอยู่ในชุมชน หรือมีอยู่ตามธรรมชาติ และมีเหลือเกินความต้องการของครอบครัว การจัดการแลกเปลี่ยนมีรูปแบบง่าย ๆ โดยการแลกเปลี่ยน ไม่มีสื่อกลางที่เกิดขึ้นนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 1) การแลกเปลี่ยนสิ่งของ 2) การแลกเปลี่ยนแรงงาน และ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้

1) การแลกเปลี่ยนสิ่งของ (Barter System) ในสมัยก่อนมนุษย์มีสังคมที่อยู่กันเป็นวงแคบ ๆ แบบครัวเรือน มีการผลิตสิ่งของทางการเกษตรเป็นพื้นฐานเพื่อนำมาใช้บริโภค สำหรับสมาชิกในครอบครัว เมื่อมีผลิตผลที่ได้มาบริโภคมีมากพอที่จะแบ่งปัน ก็จะนำไปจนใจแก่เพื่อนบ้านใกล้เคียง อันเป็นลักษณะของการอาศัยพึ่งพาและช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นต้นเหตุแห่งการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เมื่อคนเรามีความต้องการในสิ่งของนอกเหนือจากที่มีอยู่ก็จะนำผลิตผลของตนไปขอแลกกับสิ่งของที่ตนต้องการ ในการแลกเปลี่ยนกันนั้นไม่ได้คำนึงถึงความได้เปรียบ เสียเปรียบ แต่มุ่งในเรื่องของความพึงพอใจระหว่างกัน และไม่เคียดถึงมูลค่าในการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ เป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุดด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงในมูลค่าที่เท่ากันหรือใกล้เคียงกันตามความต้องการของแต่ละฝ่าย โดยไม่ต้องมีการชำระเงิน เช่น การนำข้าวมาแลกกับเกลือ กะปิ น้ำปลา หรืออาหารทะเล เป็นต้น

2) การแลกเปลี่ยนแรงงาน (ระบบเอาแรง)/ การแลกเปลี่ยนสินค้ากับบริการ (การมาทำงานให้แต่จ่ายเป็นสินค้าแทน) การแลกเปลี่ยนแรงงานนั้นก็ถือเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ถูกนำมาขับเคลื่อน เช่น ในการทำสวน ทำไร่ทำนา เมื่อบ้าน (ก) มีการเก็บผลผลิต บ้าน (ข) ก็จะมาช่วย ซึ่งบ้าน (ก) จะมีอาหาร เครื่องดื่ม ไร่คอกยดูแล และเมื่อบ้าน (ข) มีการเก็บผลผลิต บ้าน (ก) ก็จะมาช่วย ซึ่งเป็นรูปแบบการเอาแรงกัน โดยไม่ได้คำนึงถึงระยะเวลาที่ได้ใช้ไป เป็นไปในรูปแบบของการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในขณะที่การแลกเปลี่ยนสินค้ากับบริการนั้น การที่ฝ่ายหนึ่งมีสินค้าแต่มีความต้องการแรงงาน ซึ่งผู้ที่มาทำงานให้ นั้น เมื่อทำงานเสร็จก็จะได้รับค่าตอบแทนเป็นสินค้าแทนเงินตราทางการ รูปแบบนี้โดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมในกลุ่มของเครือญาติ หรือคนในชุมชน ท้องถิ่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ หมายถึง การแลกเปลี่ยนความรู้ที่ตนเองรู้หรือเชี่ยวชาญกับอีกฝ่ายหนึ่ง แลกเปลี่ยนกัน เช่น ชุมชนบ้าน (ก) มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวที่สามารถเพิ่มผลผลิตต่อไร่ได้ในอัตราที่สูง และในขณะที่

ชุมชนบ้าน (ข) มีความเชี่ยวชาญในการผลิตผลไม้ส่งออกฤดู ซึ่งเมื่อทั้งสองฝ่ายมีความต้องการซึ่งกันและกัน ก็จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในการเรียนรู้ร่วมกันถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์ด้วย

2. การแลกเปลี่ยนที่ใช้สื่อกลาง หรือระบบเงินตราชุมชน (Money System) เป็นระบบที่มีการริเริ่มของท้องถิ่นที่พยายามให้ประชาชนแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการโดยไม่ต้องใช้เงินทางการ (หรือ Conventional Money) เป็นรูปแบบที่ท้องถิ่นผลิตขึ้นมาเอง (Local Currency) การแลกเปลี่ยนโดยใช้สื่อกลางหรือที่เรียกว่า “เงินตราชุมชน” นั้นจะสามารถใช้จ่ายในท้องถิ่นอ้อมทรัพย์สินในท้องถิ่น และลงทุนในท้องถิ่นได้ เป็นการกำหนดสื่อกลางขึ้นสำหรับใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือบริการระหว่างกัน สิ่งที่กำหนดขึ้นเป็นสื่อกลางนี้อาจเรียกว่า “เงิน คุปอง เบี้ย บุญ” ซึ่งมีความหมาย คือ เป็นสิ่งที่ยอมรับกันในชุมชนเพื่อใช้ในการชำระค่าสินค้า และการปลดปล่อยพันธะทางธุรกิจ เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของชุมชนที่มีการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนที่ใช้สื่อกลาง เช่น “บุญกุดชุม” ที่บ้านสันติสุข จังหวัดยโสธร “เบี้ยขยัน” ของชุมชนแผ่นดินทองรัตติกว้า จังหวัดกรุงเทพมหานคร “คุปองรู้จักพอ” ของชุมชนพวา จังหวัดจันทบุรี และ “คุปองชุมชน” ของศูนย์สาธิตการเกษตร ชุมชนท่าเสา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

3. ระบบแลกเปลี่ยนโดยใช้เครดิต ระบบนี้เป็นระบบแลกเปลี่ยนที่มีการลงรายการรับ รายการจ่าย และยอดคงเหลือ สำหรับสมาชิกแต่ละคน กลุ่มที่ใช้เกิดขึ้นกับการแลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งใช้ “บาท” เป็นหน่วยทางบัญชี เนื่องจากร้านค้าชุมชนมีการซื้อขายสินค้าอื่น ๆ กับภายนอกด้วยเงินบาท จึงเป็นการสะดวกกว่าที่จะมีเงิน “บาท” เป็นหน่วยทางบัญชีเพียงหน่วยเดียว ในการแลกเปลี่ยน สมาชิกจะเอาสินค้าของตนมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าในร้านค้าชุมชน แล้วทางร้านจะลงบัญชีรับจ่ายเอาไว้ อาจชำระส่วนที่ขาดเหลือเป็นเงินบาท ในทันทีหรือหักบัญชีคงค้างเอาไว้ เช่น

- การแลกเปลี่ยนโดยการหักบัญชี (Account Trade) คือ ระบบการค้าที่คู่ค้าสองฝ่ายมีข้อตกลงกัน ในการซื้อขายสินค้าด้วยวิธีแลกเปลี่ยนสินค้า โดยทำเป็นสัญญา ยังไม่ต้องชำระเงินตามมูลค่าสินค้าโดยทันที คู่สัญญาต้องบันทึกหลักฐาน/ เจ้าหนี้ แลกเปลี่ยนสินค้า มีระยะเวลาในการสรุปชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าสินค้าที่แลกเปลี่ยน เป็นคร่าว ๆ ตามสัญญา จะชำระเป็นเงินหรือสินค้า หรือแลกเปลี่ยนสินค้าต่อไปตามสัญญา จนกว่าฝ่ายหนึ่งจะบอกเลิกสัญญา

จากการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนชุมชน สามารถที่จะแสดงให้เห็นถึงรูปแบบและระดับของการแลกเปลี่ยนชุมชนได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ตารางสรุปกรณีศึกษาการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย

ชื่อผู้วิจัย	กรณีศึกษา	รูปแบบ	ระดับ
อึ้ง เกิดกล้า (2544)	สหกรณ์การเกษตร ใน จ.นนทบุรี	หักบัญชี	ระหว่างชุมชน
สกฤติ อีสริยานนท์ (2549)	- กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนเลี้ยวเกลอ	หักบัญชี	ระหว่างชุมชน
	- กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด	ไม่มีสื่อกลาง (ของแลกเปลี่ยน)/ หักบัญชี	ระหว่างชุมชน
	- จังหวัดศรีสะเกษ - จังหวัด ระนอง	หักบัญชี	ระหว่างชุมชน
พลอยบังกช ชุมแพ่งพันธ์ (2550)	ชุมชนพวา	ไม่มีสื่อกลาง (ความรู้/ แรงงาน/ สิ่งของ)	ภายในชุมชน
		ใช้สื่อกลาง (คู่มือรู้จักพอ)	ภายในชุมชน

ชื่อผู้วิจัย	กรณีศึกษา	รูปแบบ	ระดับ
พิสมัย ศรีเนตร (2547) นิวัฒน์ สาระพันธ์ (2553) อรพินท์ สุวรมงคล (2546) เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ (2545)	ชุมชนกุดชุม	ใช้สื่อกลาง (บุญกุดชุม)	ภายในชุมชน
นฤเทพ กลิ่นสมิทธิ์ (2553)	สาธิตการเกษตร จ.กาญจนบุรี	ใช้สื่อกลาง (คู่มือชุมชน)	ภายในชุมชน
ปิยะธิดา นวลขำ (2553) หทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์ (2552)	ชุมชนแผ่นดินทอง คอยรุดตักวา	ใช้สื่อกลาง (เบี้ยขยัน)	ภายในชุมชน
สถาบันการจัดการเพื่อ ชนบทและสังคมฯ (2547)	กลุ่มเครือข่าย เพื่อนเสี้ยวเกลอ	ของแลกเปลี่ยน/ หักบัญชี	ระหว่างชุมชน
ปัทมาวดี โทษณุกุล ชูชูกิ (2547)	กลุ่มทอผ้าวังทอง จ.สุพรรณบุรี	หักบัญชี	ภายในชุมชน
	กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพ พัฒนา กทม.	หักบัญชี	ภายในชุมชน
	กลุ่มผู้ผลิตกรงนกและ หัวกรงนก จ.สงขลา	หักบัญชี	ภายในชุมชน
	ชุมชนกุดชุม	ใช้สื่อกลาง	ภายในชุมชน
	กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่	ใช้สื่อกลาง (ทุน)	ภายในชุมชน
	กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์	ใช้สื่อกลาง (ใจ)	ภายในชุมชน

การแลกเปลี่ยนชุมชนกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาซึ่งถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ **ความพอเพียง** หมายถึง **ความพอประมาณ ความมีเหตุผล** รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัย **ความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง**อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกใน **คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต** และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549, หน้า 4)

การแลกเปลี่ยนชุมชนบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

ความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนชุมชนกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น กล่าวได้ว่าเป็นระบบที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อลดการพึ่งพาเงินบาทและตลาดภายนอก การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงตั้งอยู่บนหลักการของความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความไว้วางใจที่แลกเปลี่ยนกัน โดยที่ความแตกต่างของมูลค่าสินค้านั้นอาจไม่ใช่เรื่องสำคัญสำหรับการแลกเปลี่ยน และการที่ได้พบปะเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้ากันในชุมชนช่วยรื้อฟื้นความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้เกิดความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน อันจะเป็นพลังไปสู่ความร่วมมือในการทำ

กิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชนต่อไป ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเป็นระบบที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันในหมู่สมาชิกที่รู้จักกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การใช้จึงมีขอบเขตที่จำกัดเฉพาะกลุ่ม การสร้างระบบแลกเปลี่ยนย่อย ๆ ขึ้นมาในชุมชนท้องถิ่น จะทำให้เกิดกิจกรรมแลกเปลี่ยนที่กระตุ้นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของสมาชิกในชุมชน (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547)

การแลกเปลี่ยนที่ก่อให้เกิดความพอเพียงนั้น ผู้ทำการแลกเปลี่ยนจะคำนึงถึงแต่กำไรแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องคำนึงถึงประโยชน์สุขของสังคมด้วย เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในราคายุติธรรม ไม่เอาไรดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และให้ความร่วมมือกับชุมชน สร้างสรรค์สังคมคืนกำไรให้กับสังคมตามสมควร การแลกเปลี่ยนแบบพอเพียงจึงหมายถึงการแลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของการเอื้อเพื่อ ไม่เอาเปรียบกัน หรือการสร้างระบบการจัดการในรูปของกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยน อยู่บนพื้นฐานของการต่อรอง ไม่จำเป็นที่จะต้องทำการแลกเปลี่ยนในทันที อาจใช้ระยะเวลาสำหรับสิ่งของที่อีกฝ่ายหนึ่งจะแลกเปลี่ยนกลับคืนมา โดยที่ค่าของสิ่งของที่ได้รับกลับมานั้น อาจมีค่ามากกว่าหรือน้อยกว่าสิ่งของที่เราได้แลกเปลี่ยนตั้งแต่ต้น แต่สิ่งที่ได้รับกลับมานอกเหนือจากสิ่งของ คือความรู้สึกที่ดี ความเอื้อเพื่อความมีน้ำใจ ความไม่เอาเปรียบ (กังสดาล อยู่เย็น, 2544, หน้า 16; สกฤติ อีสริยานนท์, 2549)

ด้านการกระจายผลผลิต การกระจายผลผลิต หมายถึง สัดส่วนของผลประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตซึ่งอยู่ในรูปผลตอบแทนปัจจัยการผลิต 4 ชนิด คือ ค่าจ้างสำหรับปัจจัยแรงงาน ค่าเช่าสำหรับปัจจัยที่ดิน ดอกเบี้ยสำหรับปัจจัยทุน และกำไรสำหรับปัจจัยผู้ประกอบการ (อรสุดา เจริญรัต, 2543, หน้า 15) ซึ่งในการกระจายผลผลิตแบบพอเพียงนั้น นอกจากการกระจายผลประโยชน์ไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิตแล้ว ส่วนเกินที่ได้

จากการบริโภคและการผลิต ก็ยังกระจายโดยการแบ่งปันให้ญาติมิตรให้ทานหรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งแม้ว่าการกระจายในลักษณะนี้ จะไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสังคมและค่านิยมทางศาสนธรรม มีผลให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียว ความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มชน ซึ่งไม่อาจวัดมูลค่าได้ แต่มีผลต่อการเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่มชนอย่างสำคัญ (สุชาติ เกตุยา, 2542, หน้า 50) การกระจายผลผลิตแบบพอเพียง จึงกล่าวได้ว่าเป็นการกระจายผลประโยชน์ที่ได้จากการผลิต กลับคืนสู่เจ้าของปัจจัยการผลิตในรูปของรายได้ และการกระจายผลประโยชน์ที่ได้จากผลผลิตแก่ชุมชนและสังคมในรูปของการแบ่งปัน เอื้อเพื่อเอื้อแก่ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ผลประโยชน์ที่นำมาจัดสรรแบ่งปันอาจเป็นในรูปเงินตรา สิ่งของ และแรงงาน เป็นต้น (กังสดาล อยู่เย็น, 2544, หน้า 16 - 17)

การแลกเปลี่ยนชุมชนบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน เป็นภูมิคุ้มกันที่ช่วยบรรเทาปัญหาความขาดแคลน การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ*การให้ การแบ่งปัน* ให้ความสำคัญในเรื่องของ “คุณค่า” มากกว่าเรื่อง “มูลค่า” ไม่ยึดติดกับเงินตรา สร้างความสัมพันธ์ให้กับคนในชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของประชาชนได้ในทุกระดับ

การแลกเปลี่ยนชุมชนกับความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น

จากประสบการณ์ของการแลกเปลี่ยนชุมชนที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของการแลกเปลี่ยนชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งของชุมชนที่สำคัญ คือ (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547; พลอยบังกช ชุ่มเพ็งพันธ์, 2550; ปิยะธิดา นวลขำ, 2553; หทัยรัตน์ วงศ์จิโรไพฑูรย์, 2552; นฤเทพ กลิ่นสมิทธิ, 2553; พลสินธุ์ บุญศิริ, 2552; อรพินท์ สุวรมงคล, 2546)

1. มิติด้านเศรษฐกิจ: การแลกเปลี่ยนชุมชนเปรียบเสมือนเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเศรษฐกิจชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีการบริโภคให้พอประมาณ มีการไหลเวียนของสินค้าในชุมชน เกิดการรวมซื้อ รวมขาย สร้างอำนาจในการต่อรองและลดต้นทุนการผลิต ลดความจำเป็นในการพึ่งพาเงินตราทางการ และเกิดการลงทุนในชุมชน กล่าวคือ

- กิจกรรมด้านการผลิต การแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการกระตุ้นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชน เกิดการแบ่งงานกันทำในชุมชน สร้างแรงจูงใจให้เกิดการผลิตที่แตกต่างจากคนอื่นเพื่อตอบสนอง ความต้องการของชุมชน ผลิตสินค้าที่ทดแทนการนำเข้าจากภายนอกชุมชน แก้ไขปัญหาความขาดแคลนอาหารและวัตถุดิบของชุมชน สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรในชุมชน ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

- กิจกรรมด้านกระจายการผลิต การแลกเปลี่ยนชุมชนก่อให้เกิดตลาดที่เป็นธรรมไม่เอาเปรียบกัน ตลาดจะอยู่ในชุมชน มีตลาดในการระบายสินค้าเพิ่มขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพทางการตลาด ลดแรงกระแทกจากความไม่แน่นอนของราคาตลาดภายนอก บรรเทาผลกระทบจากความผันผวนของระบบตลาด มีตลาดทางเลือก ลดการพึ่งพารายนอก สามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนได้ตามความสมัครใจของผู้ซื้อและผู้ขาย ได้รับสินค้าที่มีคุณภาพและปลอดภัย ช่วยลดปัญหาการขาดแคลนเงินตรา ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ เกิดการหมุนเวียนสินค้าระหว่างกันเพิ่มมากขึ้น เป็นการช่วยลดปัญหาการขาดแคลนเงินตรา ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ

- กิจกรรมด้านการออมและการลงทุน การแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการช่วยในการออมเงินและลดการใช้เงินทางการ ลดการไหลเวียนเงินบาทไม่ให้รั่วไหลออกนอกชุมชน ลดภาระการใช้เงินสดในการซื้อสินค้า รวมถึงการสร้างรายได้ลดรายจ่ายมีเงินเหลือเพิ่มขึ้น

2. มิติด้านการเมือง: การแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นพลังสู่ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ รวมถึงการสร้างแนวคิดและอุดมการณ์พึ่งตนเองบนฐานวัฒนธรรมการให้การรับและการแลกเปลี่ยนโดยไม่ใช้เงินตรา เกี่ยวกับเสรีภาพการสร้างพลังอำนาจ การกำหนดวิถีชีวิตท้องถิ่นของตนเอง

3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม: การได้พบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกันในชุมชนช่วยรื้อฟื้นความสัมพันธ์ชุมชน เข้าใจวิถีชีวิตความจำเป็นของกันและกัน สร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน เกิดการเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยไม่ยึดติดกับมูลค่า ผู้นำวัฒนธรรมการให้และแบ่งปัน เป็นเครื่องมือจัดสวัสดิการโดยชุมชน รื้อฟื้นฝีมือ รื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิม การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง การได้เพื่อนคอยช่วยเหลือกัน และเป็นเครือข่ายความปลอดภัยทางสังคมที่มีพลังและยั่งยืน สร้างจิตสำนึกและปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีการดำรงชีวิต

พื้นฐานทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของชุมชน โดยที่ชุมชนส่วนใหญ่ที่ศึกษาเป็นชุมชนชนบทที่มีพื้นฐานของการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีความยินดีให้จนบางครั้งให้เอาไปก่อนแล้วค่อยนำมาแลกคืนภายหลังก็ได้ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจและความไว้วางใจต่อเพื่อนสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดทุนทางสังคมตามมาในหมู่สมาชิก โดยที่ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในชุมชนไม่ว่าจะภายในชุมชนหรือภายนอกชุมชนมีความไว้วางใจ มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการเอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน รวมไปถึงการที่สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงมีการรวมกลุ่มเพื่อบรรเทาปัญหาเหล่านั้น ไม่ว่าจะด้วยความยากจน การว่างงานหรือปัญหาเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จำเป็นที่สมาชิกต้องช่วยเหลือกัน ไว้วางใจกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหาดังนั้น การฟื้นฟูวัฒนธรรมการให้สร้างทุนทางสังคม เป็นเงื่อนไขที่จะสร้างความยั่งยืน มั่นคง และเป็นภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้

4. มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: การแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างสมเหตุสมผล มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน รวมถึงการพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชน

ในการที่จะขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชนบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จากฐานขององค์ความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมาสามารถสรุปข้อเสนอในการขับเคลื่อนได้ดังนี้ (สกฤติ อิศริยานนท์, 2549; ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ, 2547; สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547; พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์, 2550)

1. การขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชน ต้องสร้างได้ง่ายไม่ยุ่งยาก สลับซับซ้อนจนมากเกินไปกว่าที่ชุมชนจะเข้าใจ และตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ บนพื้นฐานวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของชุมชน

2. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) ทั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่าย คือ ในการแลกเปลี่ยนชุมชนนั้น คู่แลกเปลี่ยนควรที่จะได้ประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนด้วยกัน ไม่ใช่มีเพียงแค่ฝ่ายเดียวที่ได้ ประโยชน์มีความต้องการสินค้าและบริการที่ตรงกัน (Double Coincident of Want) ระหว่างหุ้นส่วนที่จะแลกเปลี่ยน คือ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ หากสินค้าที่แต่ละชุมชนสามารถผลิตได้ไม่ตรงกับความต้องการซึ่งกันและกัน ก็จะไม่สามารถทำให้ยั่งยืนได้ เนื่องจากหากฝ่ายหนึ่งมีสินค้า ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสินค้านั้น แต่ไม่สามารถผลิตสินค้าให้ตรงกับคู่แลกเปลี่ยนได้ การแลกเปลี่ยนก็จะกลายเป็นการซื้อขายด้วยเงินในที่สุด และจะทำให้ผลประโยชน์ตกอยู่ฝ่ายเดียว เช่น ชุมชน (ก) สามารถผลิตข้าวได้มาก ต้องการแลกเปลี่ยนกับชุมชน (ข) ซึ่งต้องการข้าวแต่ไม่มีสินค้าที่จะแลกเปลี่ยน เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนชุมชนจึงอาจจะไม่ใช่เป็นการแลกเปลี่ยนเพียงแค่สองชุมชน แต่อาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนหลาย ๆ ชุมชนพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันมากที่สุด

3. ในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนจำต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์ในฐานะที่เป็นระบบคิดกับกระบวนการในฐานะที่เป็นเทคนิควิธีการควบคู่กันภายในระบบเดียวกัน การเชื่อมโยงเช่นนี้จะทำให้เข้าใจและเห็นทางออกการแก้ไขปัญหาเมื่อพิจารณาถึงความเป็นธรรมชาติสังคม ซึ่งอุดมการณ์พื้นฐานที่ควรใช้ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชนก็คืออุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้างทุนทางสังคม เคารพวัฒนธรรมชุมชนของแต่ละท้องถิ่น สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน ให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้

4. กลไกการแลกเปลี่ยนที่มีพลังในการขับเคลื่อนต้องเริ่มในแบบการตัดสินใจร่วมกันของประชาชน (Bottom - Up Approach) คือ การริเริ่มจากส่วนล่างขึ้นมา เนื่องจากเป็นความต้องการของกลุ่มชุมชนเอง แนวทางดังกล่าวจะทำให้มีความยั่งยืนมากกว่าระบบสั่งการมาจากข้างบน ซึ่งมีผลแบบไฟไหม้ฟาง

5. มืองค์กรกลางเป็นผู้จัดการระบบในการแลกเปลี่ยน โดยการจ้ององค์กรในการแลกเปลี่ยน ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปทางการตามกฎหมาย เนื่องจากเมื่อมีการจัดองค์กรทางการแบบสถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดองค์กรแบบระบบราชการที่ต้องอาศัยการสั่งการลงมาจากข้างบน มักส่งผลให้มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการต่ำ แต่ก็ไม่ควรจัดองค์กรลักษณะของการรวมตัวชั่วคราวแบบมือสมัครเล่น เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในการแลกเปลี่ยน ดังนั้น จึงควรจัดตั้งองค์กรในรูปแบบชมรม สมาคม หรือมูลนิธิที่ไม่มุ่งเน้นการแสวงหากำไร ให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในทุกกระตือรือร้น การตัดสินใจ เพื่อให้เห็นการเรียนรู้และจัดระบบการแลกเปลี่ยนให้เห็นตลอดสายงาน เช่น การจัดหน้าที่รับผิดชอบ การจัดทำข้อมูลสินค้าที่สามารถผลิตได้

และสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยน การเป็นผู้บริหารจัดการดูแลในเรื่องมาตรฐานสินค้า การขนส่งสินค้า เป็นต้น

6. ในระบบของการแลกเปลี่ยนชุมชนต้องยอมรับการทำงานภายใต้กลไกตลาดของทุนนิยมในปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงต้นทุนค่าขนส่งสินค้าระหว่างเครือข่าย และต้นทุนปฏิบัติการ (Transaction Cost) ได้ ดังนั้น จึงมีปัจจัยที่ต้องคำนึงในการแลกเปลี่ยนปัจจุบันคือ

6.1 การประหยัดจากขนาดของการแลกเปลี่ยน (Economy of Scale) คือการพิจารณาว่าควรที่จะแลกเปลี่ยนขนาดไหนจึงจะเหมาะสม เช่น ในเรื่องปริมาณสินค้าในการแลกเปลี่ยนแค่ไหนเหมาะต่อการทำการแลกเปลี่ยนมากที่สุด ในแง่นี้มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ต้องคำนึงถึง คือ ค่าขนส่งประเภทสินค้าตามลักษณะความคงทนของสินค้า ราคาและกำลังซื้อสินค้านั้น ๆ ของชุมชน รวมถึงอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนมากกว่า 2 ชุมชน ในแต่ละครั้งก็ได้

6.2 การประหยัดจากขอบเขตของการแลกเปลี่ยน (Economy of Scope) ในประเด็นนี้ต้องคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญ คือ ปัจจัยทางด้านค่าขนส่ง และปัจจัยทางด้านต้นทุนปฏิบัติการ (Transaction Cost)

6.3 การใช้เทคโนโลยี อินเทอร์เน็ต เป็นช่องทางในการติดต่อข้อมูล เพื่อลดต้นทุนในการติดต่อสื่อสาร สามารถเข้าถึงข้อมูลและความต้องการได้อย่างรวดเร็ว และเป็นการขยายตลาดไปด้วย

6.4 การจัดทำมาตรฐานสินค้า และการรับรองคุณภาพของสินค้าของการแลกเปลี่ยนชุมชน

6.5 ตลาดในการกระจายสินค้า แต่ละชุมชนควรมีตลาด/พื้นที่/ร้านค้า ในการเป็นจุดรวบรวม แลกเปลี่ยน และกระจายสินค้าและบริการต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการสำรวจความต้องการสินค้าและบริการของชุมชน

7. กิจกรรมในการแลกเปลี่ยนชุมชนควรมีความหลากหลาย ไม่จำเพาะเจาะจงเพียงแค่รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง คือ การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการนั้น โดยตรง ร่วมกับการหักบัญชี หรือการมีสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนร่วมกัน ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของเงินตราชุมชน เพื่อที่จะได้ลดการใช้เงินตราทางการในการเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน และการแลกเปลี่ยนแรงงาน (เวลา) ซึ่งจะพบว่าในบางชุมชนนั้น ขณะที่ชาวบ้านมีความต้องการสินค้าที่หลากหลาย แต่ไม่สามารถที่จะผลิตได้เอง หรือไม่มีสินค้าที่จะทำการซื้อขายแลกเปลี่ยน แต่สมาชิกในชุมชนมีเวลาว่างจากการทำงาน ในขณะที่อีกพื้นที่หนึ่งต้องการแรงงานแต่ไม่มีแรงงานเพียงพอ หรือไม่มีเงินทุนในการจ้างแรงงานทำงาน จึงอาจใช้การแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับสินค้าได้ หรือจะเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับแรงงานด้วยกันเองก็ได้ ซึ่งในอดีตสังคมไทยเรียกว่า การเอาแรงกัน หรือการลงแขกการทำงาน เป็นต้น

8. การพัฒนาเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนชุมชนไปสู่การออมทรัพย์ ร่วมกัน (การสะสมทุนภายในเครือข่าย) ในรูปแบบของธนาคารชุมชนหรือสหกรณ์ เพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม และเชื่อมโยงสู่การร่วมลงทุน ร่วมผลิต ร่วมขาย เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วม และสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม เช่น นำกองทุนกลางไปซื้อสินค้าในพื้นที่ซึ่งมีราคาตกต่ำนำไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ การร่วมทุนในการแปรรูปสินค้า การร่วมทุนกับกลุ่มเครือข่ายในการสร้างโรงสีข้าว เป็นต้น

9. การพัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ คือ ในแต่ละชุมชนท้องถิ่น ต่างก็มีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไป เช่น ชุมชนมีความรู้เรื่องการปลูกข้าว การจัดการที่ดิน (เกษตรประณีต) การจัดการดิน การจัดการน้ำ การจัดการป่า การแพทย์พื้นบ้าน ความรู้เรื่องสมุนไพร ความรู้ในการแปรรูปสินค้า เป็นต้น ชุมชนที่มีองค์ความรู้ที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้ สามารถที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

สรุปและข้อเสนอแนะการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ประชาคมอาเซียน

การแลกเปลี่ยนชุมชน เป็นกิจกรรมที่มีมาตั้งแต่อดีต ที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน เพื่อตอบสนองความต้องการและความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน การแลกเปลี่ยนจึงต้องมีความสัมพันธ์หรือติดต่อกับผู้อื่น และเมื่อมีความต้องการที่หลากหลาย การนำสิ่งที่มีเกินความต้องการไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดดุลยภาพ เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกัน กฎระเบียบร่วมกันที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมความประพฤติของกันและกัน มีกฎระเบียบที่อำนวยความสะดวกสูงสุดจะช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพให้ดำรงอยู่นานและมั่นคง ในการแลกเปลี่ยนชุมชนนอกจากวัตถุประสงค์ของ และบริการต่าง ๆ ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนแล้ว ยังมีสิ่งที่ไม่เป็นวัตถุประสงค์ของ เช่น ความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ความห่วงใย ความปรารถนาดี มิตรภาพ ความสุขทางกาย ทางใจ ความสบายกายสบายใจ ความรู้ความคิด ข่าวสาร ข้อมูลและคำปรึกษาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแลกเปลี่ยน ซึ่งถือได้ว่าการแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ รองรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์

ในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ประชาคมอาเซียน ภายใต้การขยายกิจกรรมของการแลกเปลี่ยนชุมชนนั้น มียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

1. ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชน ควรมีการเชื่อมโยงเชิงพื้นที่กัน ใน 2 ระดับด้วยกัน คือ

1.1 การดำเนินการแลกเปลี่ยนชุมชน ในพื้นที่ชุมชนชายแดน ที่มีพื้นที่ติดกัน เช่น ชุมชนลุ่มน้ำโขง ชุมชนชายแดนจังหวัดตราด เป็นต้น เนื่องจากชุมชนดังกล่าวมีเครือข่ายทางสังคม และทุนทางสังคม ที่มีการช่วยเหลือพึ่งพาวาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ชุมชนในอดีตเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ทำให้การขยาย หรือรื้อฟื้นการแลกเปลี่ยน

ชุมชน โดยปลูกฝังอุดมการณ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการของการแลกเปลี่ยนเข้าไปด้วย ซึ่งจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชุมชนชายแดนมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ลดความขัดแย้ง และเป็นเสมือนเกราะกำบังในการสร้างความเข้มแข็งให้กับประเทศได้

1.2 การดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชน กับชุมชนที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงแนวทาง กระบวนการของการแลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งจะทำให้การขยายตัวของการแลกเปลี่ยนชุมชนมีการขยายตัวได้รวดเร็วขึ้น

2. บทบาทของภาครัฐ ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชนสู่กลุ่มประเทศอาเซียน ซึ่งประกอบไปด้วยรัฐส่วนกลาง และรัฐส่วนท้องถิ่น โดยบทบาทของรัฐส่วนกลางนั้น ควรจะเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกให้ภาคส่วนต่าง ๆ มีโอกาสในการพบปะพูดคุย และจัดการกับอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นจากกฎเกณฑ์และระเบียบทางราชการ ในขณะที่รัฐส่วนท้องถิ่น ควรจะสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของประชาชนในพื้นที่

3. ในการดำเนินการแลกเปลี่ยนชุมชน ควรมีการจัดตั้งองค์กรกลางขึ้น ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เน้นการแสวงหากำไร และไม่ใช้องค์กรในรูปแบบระบบราชการ โดยให้มีตัวแทนของภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ องค์กรเอกชน ภาคประชาสังคม นักวิชาการ และชุมชนท้องถิ่น เป็นคณะกรรมการ ในการเป็นกลไกของการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนชุมชนสู่ประชาคมอาเซียน

4. การพัฒนาระบบขนส่ง (Logistic) ที่จะทำให้การเชื่อมโยงสินค้าและบริการต่าง ๆ ให้มีความรวดเร็วขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนชุมชนบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทบาทของภาครัฐจึงเป็นเพียงปัจจัยเสริมให้กับชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ โดยมีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญ คือ

1. ในการส่งเสริมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง ภาครัฐควรเน้นนโยบายสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้น ภาครัฐควรเข้ามาช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา โดยเฉพาะข้อจำกัดทางกฎหมายที่มีการรองรับระบบเงินตราชุมชน และการบริหารจัดการเครือข่าย ส่งเสริมสนับสนุนให้ความรู้แก่ชุมชน ทั้งในด้านเทคโนโลยีและเครื่องจักร เพื่อใช้ในการแปรรูปสินค้าเกษตรสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสินค้าภายในชุมชน จะต้องวางบทบาทที่แตกต่างจากการสั่งการจากเบื้องบนลงมาระดับล่าง ซึ่งมีผลในทางกลับกัน คือ ทำให้ชุมชนถูกแทรกแซงจากรัฐและอ่อนแอ จึงไม่สามารถเป็นตัวของตัวเอง ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาได้ บทบาทที่เหมาะสมของรัฐในสถานการณ์เช่นนี้ คือ การให้ความชอบธรรมในกิจกรรมการแลกเปลี่ยน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนเป็นนวัตกรรมใหม่ทางการเงินในชุมชน จึงอาจก่อให้เกิดการเข้าใจผิดได้โดยง่าย รูปธรรมของการให้ความชอบธรรมแก่ระบบแลกเปลี่ยนของรัฐ ก็คือ อนุญาตให้มีระบบเงินตราชุมชนได้ นอกจากนี้ก็กลไกรัฐในท้องถิ่น อันมีบทบาทเป็นเพียงที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงให้แก่กลุ่มกิจกรรมแลกเปลี่ยน คอยสนับสนุนเพื่อขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น

2. รัฐในท้องถิ่นควรมีบทบาทต่อระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพียงเป็นที่ปรึกษา หรือพี่เลี้ยงให้แก่กลุ่มกิจกรรม และสร้างโอกาสทางการผลิตและการค้าให้กับชุมชน รวมถึงการเป็นตลาดในการกระจายผลผลิตที่ได้จากการแลกเปลี่ยนชุมชน

3. เผยแพร่แนวคิดและสนับสนุนให้ชุมชนอื่น โดยรัฐต้องสนับสนุนให้กลุ่มขยายตัวมากขึ้น สนับสนุนค่าใช้จ่ายให้กลุ่มได้มีโอกาสเรียนรู้จากกันมากขึ้น และสนับสนุนให้กลุ่มมีศักยภาพในการจัดการมากขึ้น เช่น การให้ความรู้อบรมเกี่ยวกับอาชีพเสริมที่จะช่วยให้กลุ่มมีความสามารถผลิตสินค้าที่ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนและกลุ่มเครือข่ายได้ดียิ่งขึ้น รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือนและการวิเคราะห์รายรับรายจ่ายชุมชน เป็นต้น

4. มีมาตรการทางกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิในการพึ่งพาตนเองของชุมชน รวมถึงสื่อในชุมชนที่จะช่วยสนับสนุนการเผยแพร่ข่าวสารที่เกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

5. บทบาทของรัฐในการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนจะเป็นเพียงผู้ประสานงาน และเชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรเอกชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

รายการอ้างอิง

- กังสดาล อยู่เย็น. (2544). *พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊ตในภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2549). *นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง* (พิมพ์ครั้งที่ 4 ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2543). เศรษฐศาสตร์บนรากฐานทางวัฒนธรรม. *สังคมศาสตร์*, 12(2), 1-14.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. (2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พริ้นท์.
- ธำรง เกิดกล้า. (2551). *การศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตรโดยระบบหักบัญชีของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดนนทบุรี ปี 2548*. ปัญหาพิเศษวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์สหกรณ์, สำนักงานบัณฑิตศึกษา, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2542). *การวิเคราะห์อภิมาน*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นฤเทพ กลิ่นสมิทธิ. (2553). *การใช้เงินตราทางเลือกเพื่อการผลิตในชุมชนกรณีศึกษาศูนย์สวัสดิการเกษตร ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- นิวัฒน์ สาระขันธุ์. (2553). *รูปแบบการจัดตั้งและการคงอยู่ของระบบเงินตราชุมชน กรณีศึกษาบุญกุดชุม. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.*
- เบอร์นาร์ต ลีตา. (2547). *เงินตราแห่งอนาคต (พิมพ์ครั้งที่ 2). (จินตลา วิเศษกุล, แปล). กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.*
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2546). ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์ระดับสากล. *รัฐสภาสาร, 51(12), 7-22.*
- ปัทมาวดี โพนนกุล ชูชุกิ. (2547). การพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. ใน *เศรษฐกิจแห่งความสุขและการแบ่งปันว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนและชุมชน. นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน.*
- ปิยะธิดา นวลขำ. (2553). *เงินตราชุมชนด้านการผลิตสินค้า กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว จังหวัดกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.*
- พลสินธุ์ บุญศิริ. (2552). *เงินตราทางเลือกเพื่อการแลกเปลี่ยนในร้านค้าชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์สวัสดิการเกษตร ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.*
- พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์. (2550). *การฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนในภาคตะวันออก: กรณีศึกษาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนพวา จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.*

พิสมัย ศรีเนตร. (2547). ระบบเงินตราชุมชน กรณีศึกษาเบี้ยกุดชุม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขารัฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2545). ชุมชนเบี้ยกุดชุม: การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยน ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและการเมืองโลก. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

สกลติ อีสริยานนท์. (2549). เศรษฐศาสตร์การเมืองของการแลกเปลี่ยนชุมชน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคประชาชน. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. (2547). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เล่มที่ 1 การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุชาติ เกตุยา. (2542). การพึ่งตนเองของเศรษฐกิจของชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในอำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขารัฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

หทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์. (2552). เงินตราทางเลือกมกรการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยุดตึกว. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อภิชัย พันธเสน. (2546). *ปัจฉา - วิถีชนา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.

อรพินท์ สุวรมงคล. (2546). *เงินตราชุมชน กรณีศึกษาเรื่องเบี้ยกุดชุม*. สารนิพนธ์ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อรสุดา เจริญรัต. (2543). *การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญา การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
